

ВІДГУК

офіційного опонента доктора юридичних наук, професора, заслуженого юриста України Кучинської Оксани Петрівни на дисертацію Любезнікова Дмитра Олексійовича «Досудове відшкодування заподіяної шкоди кримінальним правопорушенням» подану на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Дисертація Д.О. Любезнікова «Досудове відшкодування заподіяної шкоди кримінальним правопорушенням» присвячена актуальній темі, що має теоретичне і практичне значення для вітчизняного кримінального процесуального права та криміналістичної науки. Так, одним з провідних завдань чинного Кримінального процесуального кодексу України, цілком виправдано, є досудове відшкодування шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням. З цим слід погодитися, тому як потерпілий (фізична або юридична особа) є законослухняним суб'єктом, права якого були порушені протиправними діями й потребує якнайшвидшого та повного відновлення, і саме такий підхід є пріоритетним для розвинених демократичних держав світу, адже органічно взаємопов'язується із принципом верховенства права.

Необхідно зазначити, що на дисертаційному рівні питання досудового відшкодування заподіяної шкоди кримінальними правопорушеннями, досліджувались доволі фрагментарно та зачіпали лише ряд вузьких питань, у яких не було висвітлено усього комплексу проблем, які можуть виникати у зв'язку із теоретичним та практичним обґрунтуванням досудового відшкодування шкоди, яка була завдана кримінальними правопорушеннями. Кількісні показники, статистичні дані, дані анкетування практичних працівників правоохоронних органів та переважна більшість праць, свідчить про низький рівень ефективності забезпечення досудового відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Тому, на нашу думку, обрана дисертантом тема для дослідження відбиває важливий напрям для наукового пошуку у сфері кримінального процесуального права.

Вищевикладене обумовлює необхідність обґрунтування та удосконаленню нормативно-правових актів, якими визначаються теоретико-правові основи досудового відшкодування шкоди, заподіяної вчиненням кримінальних правопорушень, створення дієвих механізмів регулювання діяльності посадових осіб, якими здійснюють досудове розслідування у сфері відшкодування збитків, а також розробки пропозицій концептуальних змін та доповнень до Кримінального процесуального кодексу України й практики їх застосування, що і зумовлює актуальність проведеного дисертантом дослідження.

Про актуальність обраного напрямку дисертаційного дослідження свідчить також те, що роботу виконано відповідно до Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015, Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021, Стратегії сталого розвитку «Україна-2020», затвердженої Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015; Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки й оборони України на 2023–2027 роки, затвердженого Указом Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023, Плану заходів з реалізації Стратегії боротьби з організованою злочинністю, затвердженого Кабінетом Міністрів України від 27 вересня 2022 року № 850-р, Плану заходів з виконання обов'язків та зобов'язань України, що впливають з її членства в Раді Європи, затвердженого Указом Президента України від 12 січня 2011 року № 24/2011.

Обґрунтованість наукових положень дисертації та їх достовірність забезпечено тим, що автор у повній мірі врахував чинне національне законодавство, його офіційні та доктринальні тлумачення, використав міжнародне законодавство, міжнародні правові стандарти та закордонний

досвід досудового відшкодування шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням, слідчо-судову практику.

Передусім, хочемо акцентувати увагу на чіткому визначенні дисертантом об'єкта і предмета дослідження, що, на жаль, у наш час зустрічається доволі нечасто в наукових роботах даного рівня. Правильне розуміння об'єкта та предмета дослідження дозволило автору зробити свою наукову ідею обґрунтованою, цілісною та завершеною, донести до наукової громадськості власні ідеї та пропозиції, а також уникнути формалізму та зробити дисертацію вагомим внеском не лише у правничу науку, а й у практичну діяльність органів досудового розслідування.

Цінним також є те, що в процесі підготовки дисертаційного дослідження дисертант використав цілий комплекс сучасних загальних та спеціальних методів наукового пізнання. Загальнонаукові методи пізнання дали змогу сформулювати поняття досудового порядку відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням та охарактеризувати його, як цілісний процесуальний механізм. За допомогою системного підходу було розглянуто інститут відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням в широкому, багатоаспектному, цілісному комплексі взаємопов'язаних елементів, а також досліджено його функціональні та структурні взаємозв'язки. Порівняльно-правовий метод дав змогу всебічно дослідити міжнародно-правові норми та зарубіжну практику відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Висвітлення характеристики проблемних ситуацій, пов'язаних з недостатньо ефективною практикою застосування досудового відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням стало можливим за допомогою формально-юридичного методу. За допомогою методів аналізу та синтезу дисертантом було виявлено відповідні прогалини у кримінальному процесуальному врегулюванні діяльності посадових осіб, якими здійснюється досудове розслідування, щодо забезпечення потерпілим від кримінальних

правопорушень відшкодування заподіяної шкоди. Усі зазначені методи застосовувались у взаємозв'язку та взаємодії, відповідно до поставленої мети й завдань, об'єкта і предмета дослідження.

З аналізу дисертації видно, що під час проведеного дослідження було використано не лише юридичну літературу, а й цінну емпіричну базу, яка дозволила здобувачеві окреслити складності у правозастосовчій практиці, зробити обґрунтовані висновки й узагальнення, запропонувати ряд слушних пропозицій щодо удосконалення кримінального процесуального законодавства. Зокрема, запропоновані зміни та доповнення до Кримінального процесуального кодексу України, розроблені з урахуванням найважливішої умови забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної протиправними діяннями, що міститься в нормах кримінального судочинства більшості розвинених країн світу, а саме – скорочення строку давності притягнення до кримінальної відповідальності, як синхронно побудованої моделі механізмів компенсації та правових гарантій.

Очевидним є те, що автор, працюючи над написанням дисертації, дотримувався процедури систематизації наукової літератури під час її аналізу. У процесі дослідження дисертант не абстрагувався у наукову розробку проблеми, а поставив конкретні та чіткі завдання, у зв'язку з чим дисертація отримала цікавий та корисний напрям не лише в науковому руслі, що дозволило одержати практичні результати, сформулювати корисні для практичного застосування висновки. Аналіз рецензованої дисертації дає змогу стверджувати, що в результаті проведеного дослідження автор досягнув зазначеної мети та виконав поставлені завдання. Причому, сформульовані теоретичні висновки та пропозиції ґрунтуються на результатах узагальнення достатнього обсягу матеріалів правозастосування, зокрема, вивчено 397 кримінальних проваджень, здійснюваних протягом 2020-2024 р.р. у м. Київ, Київській, Житомирській, Львівській областях (додаток Б, стор. 217-222 дисертації), статистичних даних за 2022 та

2024 р.р., інтерв'ювання 517 респондентів, зокрема 285 слідчих, 36 керівників органу досудового розслідування, 176 дізнавачів та 20 начальників відділу організації роботи дізнання, які працюють у м. Київ, Київській, Житомирській, Харківській, Дніпропетровській, Полтавській, Вінницькій, Тернопільській і Львівській областях (додаток А стор. 209-216 дисертації).

Загалом, обсяг використаних в роботі джерел права, класичних та сучасних наукових праць, матеріалів слідчо-судової практики забезпечив аргументований характер висновків та пропозицій, сформульованих автором, а гарантією їх достовірності й теоретичної обґрунтованості, є правильно визначені мета й завдання дослідження, структура та логіка викладеного матеріалу.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукова новизна роботи полягає в тому, що дисертація є комплексною спробою, за допомогою використання сучасних методів наукового пізнання та на підставі опрацювання наукових праць вчених, національного та міжнародного законодавства і практики його застосування, розкрити теоретико-правові основи досудового відшкодування шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням; визначити особливості встановлення характеру та розміру досудового відшкодування шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням; удосконалити комплекс способів та форм досудового відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок вчинення кримінального правопорушення; дослідити та запозичити міжнародний досвід у сфері досудового відшкодування шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням.

Переважає більшість положень, винесених дисертантом на захист, та висновків, є новими або містять значну частку новизни. Здійснено низку узагальнень та авторських визначень, запропоновано додаткову аргументацію, висвітлено нові підходи та власне бачення шляхів подальшого

удосконалення законодавчого регулювання діяльності органів досудового розслідування із забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням та практики його правозастосування, захисту прав потерпілих, цивільних позивачів, відповідачів за цивільним позовом. Зокрема, доволі вдало обґрунтовано позицію про те, що причинно-наслідковий зв'язок між вчиненим злочином і завданим збитком повинен бути встановлений якомога швидше після отримання повідомлення про злочин. При цьому для захисту прав і законних інтересів особи, яка зазнала шкоди в результаті злочину, необхідно якомога швидше присвоїти йому статус потерпілого, тобто на початковому етапі розслідування, що змусить уповноважених осіб встановлювати обставини заподіяння шкоди ще на етапі внесення відомостей до ЄРДР, а в окремих випадках і до їх внесення.

Дисертантом надано авторські дефініції понять «відшкодування шкоди у кримінальному провадженні», «кримінальний процесуальний захист прав осіб, які постраждали від кримінального правопорушення», «способи поновлення права власності, спричиненого вчиненням кримінального правопорушення». Доволі вдало автор також аргументує позицію про те, що спільний розгляд і вирішення позовних вимог поряд із розглядом кримінального провадження за фактом скоєння кримінального правопорушення має більше позитивних моментів, ніж негативних. По-перше, загалом є процесуальна економія часу, сил і матеріальних витрат учасників процесу, зокрема витрати на виклик їх у судові засідання, витрати на захисників і представників, оскільки не доводиться по одному й тому самому питанню проводити два окремі процеси судового розгляду: кримінального та цивільного; по-друге, у разі заяви цивільного позову позивач звільняється від сплати державного мита; по-третє, позивач не витрачає зусилля на доведення позовних вимог; по-четверте, таке спільне провадження сприяє повному й об'єктивному розгляду матеріалів кримінального провадження та призначенню справедливого покарання

винній особі; по-п'яте, винна особа повною мірою несе тягар відповідальності за заподіяну шкоду.

Слушною є пропозиція щодо удосконалення процедури досудового відшкодування завданих збитків за допомогою розширення способів виплат майнового характеру потерпілим особам від кримінального посягання з так званих особливих фондів (це широко практикується в зарубіжних країнах). Водночас йдеться про виняткові випадки відшкодування завданих збитків, спричинених посяганням на життя, здоров'я, власність фізичних та юридичних осіб, наприклад актуальних на сьогодні терористичних актів країни агресора в особі російської федерації. Стосовно таких способів відшкодування можна ставити питання про створення як загальнодержавних фондів, так і регіональних.

Підтримуємо позицію автора й щодо того, що діяльність слідчого, дізнавача та детектива із забезпечення відшкодування заподіяної кримінальним правопорушенням шкоди має охоплювати цілу систему як процесуальних, так і організаційних заходів. До них дисертантом віднесено всі процесуальні й організаційні заходи, спрямовані на відшукування та вилучення майна й цінностей, що підлягають поверненню законному власнику, визнання потерпілого цивільним позивачем, залучення до розслідування цивільних відповідачів, встановлення місце розташування майна та цінностей, які можуть бути звернені на відшкодування завданої шкоди, накладення арешту на майно, повернення майна законним власникам, спонукання винних до добровільного відшкодування чи усунення майнової шкоди. Вказується на те, що всі перелічені процесуальні й організаційні дії повинні проводитися посадовими особами правоохоронних органів уже на початковому етапі досудового розслідування, а саме під час отримання інформації про наявність ознак кримінального правопорушення та встановлення характеру й розміру заподіяної шкоди. Якщо слідчі, дізнавачі, детективи ігнорують такий напрямок діяльності, як відшкодування шкоди,

завданої кримінальним правопорушенням, то це означає, що вони не виконали одне з основних завдань кримінального процесу, внаслідок чого залишиться невирішеною важлива складова, а саме: мета кримінального судочинства, яка полягає в захисті прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, потерпілих від кримінальних правопорушень за допомогою проведення процесуальних дій.

Можна погодитись з пропозицією автора, що для компенсації потерпілому шкоди, завданої незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури та суду необхідно внести зміни до Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду». У зв'язку з цим, автором запропоновано доповнити ч. 1 ст. 1 ЗУ «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» пунктом 4 такого змісту: «незаконного невнесення відомостей до ЄРДР, унаслідок якого потерпілий втратив можливість отримати відшкодування збитків, завданих кримінальним правопорушенням», а ч. 1 ст. 2 цього ж Закону, пунктом 3 такого змісту: «закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності, внаслідок якого потерпілий втратив можливість отримати відшкодування збитків, завданих кримінальним правопорушенням».

Отже, роботі притаманна наукова новизна, порушено низку невисвітлених вітчизняною юридичною наукою проблем, розв'язання яких дозволить зробити механізм досудового відшкодування заподіяної шкоди кримінальним правопорушенням більш ефективним та всебічним.

Повнота викладення основних результатів дисертації в опублікованих наукових працях. Основні положення, висновки та практичні рекомендації, що містить дисертаційне дослідження, відображені у 7 наукових публікаціях, серед яких три статті – у виданнях, що включені МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, одна стаття – у міжнародному фаховому виданні, 2 тези – доповіді на міжнародних науково-практичних конференціях, 1 теза – доповідь у матеріалах круглого столу.

Список зазначених праць наведено в дисертації у повному обсязі. Публікації відповідають вимогам до опублікування результатів дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Анотація оформлена згідно чинних вимог, у розширеній формі та повністю розкриває основні положення дисертаційного дослідження, не містить інформації, яка відсутня в роботі.

Дискусійні положення дисертаційної роботи. За результатами розгляду дисертації потрібно також звернути увагу автора на такі дискусійні положення:

1. У параграфі 1.2. дисертаційного дослідження, автор говорить про те, що і матеріальні й нематеріальні блага підлягають відшкодуванню у досудовому порядку. Дана позиція є зрозумілою щодо відшкодування шкоди завданої нематеріальним благам людини (здоров'я, гідність, психологічний стан тощо) на досудовому розслідуванні, тому як зазвичай, при вчиненні будь-якого кримінального правопорушення, особливо тяжкого злочину, існують (виникають) проблеми, які можуть бути негайно вирішені. Наприклад, оплата рахунків за лікування потерпілого, оплата реабілітації, допомога в похованні людини тощо. У свою чергу, відшкодування майнової шкоди на досудовому розслідування можна поставити під сумнів. Зазвичай, слідчому (детективу) необхідно провести цілий комплекс процесуальних дій, які можуть допомогти тільки у збиранні доказів з якими категорично

(частково) може не погодитись підозрювана особа та його захисник, і таке кримінальне провадження передається до суду, який і оцінює подані докази та приймає остаточне рішення у провадженні. Тому, досить спірною є думка автора про відшкодування матеріальних та нематеріальних благ на досудовому розслідуванні. Хотілось би почути думку автора з цього приводу.

2. На стор. 53 дисертації, автор схиляється до думки, що під час досудового провадження основна роль у вирішенні питань відшкодування шкоди належить саме слідчому (детективу), дізнавачу, прокурору і навіть їх безпосереднім процесуальним керівникам, а також адвокату. Ці учасники кримінального провадження зацікавлені в активній участі у процесі здійснення досудового розслідування осіб, які стали жертвами злочинних діянь. У зв'язку з цим саме слідчий (дізнавач) повинен забезпечити реальну можливість реалізації потерпілими наданих їм процесуальних прав, серед яких особливий акцент приділяється відшкодуванню заподіяної кримінальним правопорушенням шкоди. Хоча за нормами Кримінального процесуального кодексу України правоохоронні органи не можуть навіть приймати участь та бути ініціаторами укладання угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним. Тому, на нашу думку, твердження автора зазначене на ст. 53 дослідження є досить спірним.

3. У підрозділі 2.3. дисертації, автором розглядається застосування позовної форми для створення умов досудового відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок вчинення кримінального правопорушення. Гадаємо, що при розгляді цього питання, зважаючи на тему дисертаційного дослідження, доцільним було б більш докладніше розглянути саме процедуру пред'явлення цивільного позову у порядку цивільного судочинства, передбаченого ч. 7 ст.128 Кримінального процесуального кодексу України.

4. У розділі 3 дисертаційного дослідження, автором комплексно розглядаються способи та форми досудового відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок вчинення кримінальних правопорушень та міжнародний

досвід зокрема. Досить цікаво висвітлені думки дисертанта щодо міжнародно-правових стандартів досудового відшкодування шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням, але, все ж таки, основним способом відшкодування шкоди передбачено відшкодування саме в судовій інстанції, про що і зазначає автор на стор. 167, 171-174. Також ведеться мова про створення спеціальних фондів урядовими та неурядовими організаціями, які займаються відшкодуванням завданих збитків і тільки тезисно мова йде про участь правоохоронних органів у досудовому провадженні. Зокрема, на нашу думку, саме питанню участі правоохоронних органів у досудовому відшкодуванні шкоди, заподіяної внаслідок вчинення кримінальних правопорушень, необхідно було приділити більше уваги й розглянути більш детально.

У той же час, вказані зауваження носять дискусійний характер і суттєво не впливають на позитивну оцінку роботи, аналіз змісту якої свідчить про самостійність та цілісність проведеного дослідження, його актуальність й високий науковий рівень, суттєве теоретичне і практичне значення.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам.

Аналіз тексту дисертації Дмитра Олексійовича Любезнікова на тему «Досудове відшкодування заподіяної шкоди кримінальним правопорушенням» свідчить про відсутність порушення автором вимог академічної доброчесності. У роботі наявні посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень інших авторів; дотримано вимоги норм законодавства про авторське право; надано достовірну інформацію про результати наукової діяльності, використані методики досліджень і джерела інформації. Зокрема, у рецензованій праці не виявлено ознак академічного плагіату, фабрикації та фальсифікації.

Викладені в дисертації рекомендації та конкретні пропозиції дисертанта щодо вдосконалення чинного кримінального процесуального законодавства України є теоретично обґрунтованими та аргументованими.

Тема дисертаційного дослідження є актуальною, сформульовані автором висновки та рекомендації є достатньо аргументованими, характеризуються науковою новизною та мають значення не лише для теорії кримінального процесу, але й для правозастосовної практики.

Таким чином, дисертація, представлена Любезніковим Дмитром Олексійовичем, є самостійним завершеним науковим дослідженням, у якому отримані нові науково-обґрунтовані результати, спрямовані на вирішення наукового завдання, що має істотне значення для розвитку кримінального процесу, української науки та правозастосування.

Отже, вважаю, що дисертація на тему «Досудове відшкодування заподіяної шкоди кримінальним правопорушенням», яка підготовлена за спеціальністю 081 «Право», відповідає вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 261 (із змінами і доповненнями від 8 травня 2024 р. № 507), наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами від 12.07.2019 р.) і «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (із змінами і доповненнями від 8 травня 2024 р. № 507), а її автор – Любезніков Дмитро Олексійович, заслуговує на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Професор кафедри кримінального процесу
та криміналістики Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

Оксана КУЧИНСЬКА